

ՄԻՈՆ

ԽԳ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՔԻՐԺ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

SION

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

VOL. 43

NO. 7 - 8

1969

Յուլիս - Օգոստոս

Թիւ 7 - 8

ՇՆՈՐՅՔ ՊԱՏՐԻԱՐԻ «ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԳՈՂՈՒԹԵԱՆ

ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹԻՒՆԸ» ՀԱՒԱՔԱԾՈՅԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

(ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ)

Խօսքերը դրամներու կը մտնին,
ձայնէն կը հասկցուի ամենց կեղծ կամ
ճշմարիտ ըլլալը:

Ի զուր մեղութիւն յանձն առեր է Շնորհիք Պատրիարքը, ձեռագիրներու գողութեան առիթով թտար եւ հայ մամուլի արտայայտութիւնները ի մի ժողովելու հատորի մը մէջ, եին զգեստներ հաւաքողի պէս, զանազան իբր մոր ապրանք ծախելու համար: Ըստ իր յայտարարութեան, եթէ պատուումը յաջող ըլլայ, անշուշտ ձրի եղած ըլլալուն համար, Նորին Ամենապատուութիւնը որոշած է ամէն տարի վերստին հրատարակելու մոյճ հատորը, հարստացնելու համար մեր գրականութիւնը, պաղեցնելու համար իր սիրտը, այրած Երուսաղէմի մեծ հրդեհին մէջ, ինչպէս նաեւ դրախտաբնակի մը միամտութեամբ թուգի տերեւներով ծածկելու իր մերկութիւնը:

Յառաջաբանին մէջ, որ ամէնէն տկար մասն է հաւաքածոյին, հաւանաբար հինցած մորութիւն մը ըլլալուն համար, Շը-

նորից Պատրիարքը սրտնեղած է որ հայ եւ օտար մամուլը դադարած է այլեւս ձեռագիրներու գողութեան մասին խօսելէ, իսկ իմքը իր ըսելիքները զանազան կեղծամուկներու մերժելով ապառելէ յետոյ, հանճարեղ գազափարք ունեցեր է Բաժնի վերջին օտար եւ հայ մամուլի մէջ երկու տարիներէ ի վեր բռնածները, միտքերու մէջ վերաբարձելու ձեռագիրներու գողութեան գայթակղութիւնը եւ տիրանալու ցարդ իրեն զլացուած արդարութեան:

Տակաւին Նորին Ամենապատուութիւնը զարմանք կը յայտնէր թէ ինչո՞ւ Հայ Եկեղեցին եւ ժողովուրդը օրացոյցներու եւ տարեցոյցներու մէջ մասնաւոր յիշատակութեան արժանի չեն նկատեր այս ողբերգութիւնը եւ չեն տօներ դատապարտուածներու յիշատակը, իրենց նշմարիտ գող նահատակներ այս սրբապիղծ աշարհին: Եւ թէ ինչո՞ւ Հայ ժողովուրդի անպատասխանատու պատասխանատուները իրարու չեն գար, իրենց հագցնելու սրբութեան վերաբերելու, փոխան իր հագած գողութեան զրգիւսակին: Չենք մեղադրեր զինքը իր այս միամիտ եւ սրտայոյզ պահանջներուն համար, ի վերջոյ խեղճ մարդը պոչի եւ փորի ցաւեր ունի երուսաղէմէն, ուր այնքան անփառունակօրէն յօդս ցնդեցան իր եւ իրենցներու երազները եւ անվայել միջոցներով ձեռք բերուած պաշտօնները: Ինչպէս կ'երեւի Նորին Ամենապատուութիւնը տակաւին չէ արբեցած երուսաղէմի իր մեծ երազէն, որ Յակոբ Նահապետի մտաւաճառչութեամբ աւելի խորունկ կը բուխ ըլլայ, եւ չէ կրցած անդրադառնալ թէ կրակը զոր տարիներ առաջ երուսաղէմ բերին, ուրիշներ այրելու համար, նոյն այդ կրակովը իրենք այրեցան, առանց հասնիլ կարենալու իրենց բաղձանքներուն եւ նշնադատակին: Ի վերջոյ յաւիտեանական է նշմարտութիւնը, եղբայրներ խորհրդի վրէժներ կը սնունդ: Շնորհիւ Պատրիարքը իր չունեցած անմեղութեամբը ինքզինքը զոհած, չուզեր գիտնալ նոյնպէս թէ պայքարները եւ անհաշտութիւնները երկար պիտի չտեսնեն, եթէ յանցանք միակողմանի եղած ըլլար:

Յառաջաբանի վերջաւորութեան այս նոր հնավանաւոր խիստ կարեւոր եւ այժմէական նկատելի է հաւաքածոյին հրատարակութիւնը, դիրքացնելու համար, իբր թէ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմէ կարգուած յանձնախումբի գործը: Մակայն աւելի հիշող պիտի ըլլար եզրակացնել, որ հաւաքածոյին նպատակն է ի նպատակ իրեն շահելու յանձնախումբը: Տարիներէ ի վեր այս դատաւարներուն հիգը եղած է իրենց ազատ արարները արդարացնել ի շնորհուկս իրենց սրբացուած վկայութիւններով, առանց փոյթ ունենալու շատ անգամ թէ ինչ կրնային արժէք անոնք: Այս եղելիքները չեն ուզած անդրադառնալ թէ նշմարտութիւնը չի գնուիր ձրի վկայութիւններով, եւ թէ նման միջոցներով շինուած մեծամասնութիւն մը ոչինչ կրնայ արժէք: Ճշմարտութիւնը քիչ անգամ մեծամասնութեան հետ է: Մեծամասնութեան իրաւունք ունենալու վարկածը մին է այն ընթացիկ անհեթեթութիւններէն, որուն դէմ միշտ բողոքի մէջ է մտածող եւ հասկցող մարդը: Հանրային կարծիքը չէ որ կ'արհամարհենք, աչ ալ ազգին բզբացուած, ինչպէս կը ժպրի ըսել հաւաքածոյին հեղինակը: Մակայն սովորութիւն չունինք արժեւորելու ամէն գլուխ եւ անկիւ-

նէ թարգմանող ձայները, երբ յանախ շատ լաւ գիտենք անոնց բխման շարժառիթները:

Շնորհիվ Պատրիարքը կը ցաւի որ իր այս խմբագրութենէն տակաւին դուրս կը մնան կարեւոր ուրիշ յօդուածներ գործ ձեռքի տակ չէ կրցած ունենալ այս չնաշխարհիկ հաւաքածոն կազմելու տեսն: Յառաջիկային եթէ Տիրոջ կամեցողութեամբ կարենայ ստանալ այդ պակասածները, անոնք մօր հատորի մը նիւթը պիտի հայթայթեն իրեն, անգամ մը եւս յուսաբանելու միտքները եւ շարունակելու իր անօգուտ պայքարը, ժամանակին կեր ըլլալու սահմանուած մամուլի այս հնոտիներով, որոնք իրենց արտայայտութիւններու մէջ իրեն ի նպատակ ոչինչ ունին:

Շնորհիվ Պատրիարքը, *Դողցուած ձեռագիրներու ողբական վերնագիր* տալ ազած է ձեռագիրներու տեղափոխութեան: Աւելի նիշդ պիտի ըլլար խորագրել, գողցուած ձեռագիրներու հայրենադարձութիւն ի Սուրբ Աթոռ, որովհետեւ Հայ ժողովուրդի մտքի եւ հոգիի այդ գաւակները, տարիներու պանդխտութենէ մը վերջ կը վերադառնային իրենց տեղը: Անոնք գերիվարուած էին այն մութ օրերուն, երբ ինքն ու իրենները համապատգործայ աղօթքի նման նրաւաղէմի հասարակութեան եւ բովանդակ ըլլալի փութի Հայութեան կը յայտարարէին, ի ձայն փողոյ եւ թմբկի, թէ եղիշէ Սրբազանը կողոպտած էր Ս. Յակոբայ գանձատունը եւ բազմաթիւ պայուսակներով մեկնած նրաւաղէմէն: Եթէ Շնորհիվ Պատրիարքի ապօրէն յուսաբարապետութեան շրջանին անոնք կողոպտուած էին արդէն, ինչպէ՞ս նրաւաղէմէն իր վտարուելու օրերուն անոնք հոն կրնային ըլլալ: Իր եւ իրեններու նախկին յայտարարութիւնը՝ թէ վերջին հաւատարմութեան էր նշմարիտը: Անշուշտ աւելի տրամաբանական պիտի ըլլար եզրակացնել՝ թէ երկուքն ալ սուտ էին: Այդ սուտն է որ տարիներէ ի վեր իր եղջիրները ցցած կը քալէ անոնց հոգիէն, իբրեւ ամենէն հարագատ մասը իրենց էութեան: Այս երկու սուտ վկայութիւններու տղամուտին մէջ պէտք է որոնել գողութեան շարժառիթն ու թնկուկը: Ինչպէս կը բռնի շարաթը ուրբաթէն առաջ եկած է, իրենց վատշուէր արարքը իր նպատակէն վրիպեցնելու:

Յետոյ ի՞նչ կարիք կայ պատէ պատ զարնուելու, գանձատան գողութիւնը իր նախընթացը չունէր արդէն: Շնորհիվ Պատրիարքի եւ իրենները չեն կրնար ուրանալ Պատրիարքարանի քաւային կողոպտութիւնը: Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներին եւ աշխարհիկ պաշտօնեաներէն շատեր քաջ տեղեակ են Սուրբն Յովսէփայոսի աւագակութեան, երբ Տեղապահի բացակայութեան եւ իր սենեակի գոյգերու փոխադրութեան առիթով, կը գողնար Պատրիարքարանի քաւային բանալին, եւ հինգ շաբաթներ Տիրան եւ Շնորհիվ դաւադիրներու հետ իրենց հովը պահելէ յետոյ, կը բանային քաւան եւ կ'անհետացնէին մէջի ասանդները: Ապա առանց խպնելու իրենց այս արարքէն, կը հրաւիրէին Տեղեւոր ժողովոյ անդամները եւ կը ցուցակագրէին քաւային պարունակութիւնը: Երբ ներկաներէն մմանք կը հարցնէին այս մօր տեսակի աւագակներուն՝ թէ ուրկէ՞ բերեր էին քանալին, իրենց կը պատասխանուէր թէ «ատիկա իրենց գիտնալիքը չէր»: Անա քաւութեան նոխագ նկատուող Սուրբնի, Շնորհիվ եւ Տիրանի գործը:

կը բանաձեւէ, իր ամենու ծանօթ պարկեշտութենէն բաժին հաշնելու օտար թղթակիցին, եւ թէ Շնորհի Պատրիարքը, որ «Նա-յիրի»ի Յշմարտաբան խմբագրին կը կոթնի, պիտի գարմանան ե-թէ ըսեմ թէ այդ օրերուն օտար թղթակիցներու մուտքը արգիլուած էր Պատրիարքարանէն ներս: Անոնցմէ երկուք միայն, մին Շուէտական դեսպանի տիկնոջ հետ, եւ միւսը՝ իբր թէ Ամերիկա-յէն բարեկամի մը կողմէ, առանց իրենց թղթակցի հանգամանքը յայտնելու, յաջողոր էին ներս սարդիլ: Մեր տեսակցութիւնը ի-րենց հետ բնական է եղաւ կարն, մեկնեցան դժգոհ, որովհետեւ չուզեցինք պատասխանել իրենց սարէն ձորէն հարցումներուն: Աշխատութեան անհետի կահկարասիէն եւ ծխած սիկարէս գատ ոչինչ տեսան և առին: Այս տողեր կարդացողները այժմ թող հար-ցընեն «Նայիրի»ի սովետտին թէ պատասխանատուութեան զգա-ցումը եւ արժանապատուութիւնը կը ստիպե՞ն թղթակցին որ ար-ձանագրէ միայն իր լսածները: Միւս կողմէ ճիշդ է թէ օտար այդ թղթակիցները արձանագրեցին իրենց լսածները, սակայն ոչ մեզ-մէ, այլ Նրուսաղէմի տիրանական մանկաւիկներէն, որոնք ա-նոնց առջեւ բացին անցեալի թղթածրարը եւ բոլորիս ծանօթ ի-րենց յերկրածոյ գրադարութիւններով ներկայացուցին անձերն ու անցքերը, իրենց ուզածին պէս: Արժանապատուութենէ եւ բա-րոյականէ զուրկ այդ դատադիրները, ինչպէս միշտ, այդ օրերուն առաւելապէս, իրենց անխիղհ եւ եղբրուաբազային սուտերով ո-ղոզեցին հրապարակը, եւ իբրեւ ճշմարտութիւններ յանձնեցին գանձնի օտար այդ թղթակիցներուն:

Պատրիարքէն եւ իր շուրջիներէն տեղեկութիւններ որոս-յէն ճարահատ, ինքնակոչ այդ հիւրերը, որոնք Նրուսաղէմ եկած էին ո՞վ գիտէ անչ յոյսերով, սկսան անկիւնէ անկիւն շրջիլ եւ ձե-ռագիրներու անւրդին հետ կապ չունեցող սուտ աւ ակա տեղե-կութիւններ հաւաքել, արդարացնելու մասամբ անշուշտ իրենց ստաքելութիւնը: Մեզի վերագրուած եւ մեր բերանը դրուած կարգ մը արտառոց եւ ծիծաղելի արտայայտութիւնները բնակա-նաբար արտադրութիւններն էին մութի մէջ պահուրտած ծանօթ բանասերկունքուն, որոնք ձեռագիրներու գողութեան առիթով կը կարծէին թէ այլեւ ժամանակը եկած էր իրենց երբեմնի պար-տութեան եւ անարգանքին վրէժը լուծելու, եւ ինչու չէ, Տիրան եւ իրենները հրաշափառով Նրուսաղէմ բերելու: Վստահ եմ թէ Շնորհի Պատրիարքն անգամ, եթէ կարենար պահ մը յաղթահարել իր զանգուածեղ չարութեանը, պիտի չհաւատար ըսածներուն, երբ մանաւանդ անոնք կը դրուէին, իր բացատրութեամբ, «նար-սիկ լարախաղաց»ի մը բերնին մէջ:

Հատորին պարունակութիւնը ծանօթ է բոլորիս, իբրեւ հա-ւաքածոյ հայ եւ օտար մամուլի արտայայտութիւններուն: Ան-շուշտ օտարին ուշադրութիւնը եւ հայ մարզուն ցաւ այդ ողբեր-գութեանը մէջ, սրտագրաւ ինչ մը ունին, խղիւղ խալթով սլաքե-լու սիրտները եւ ամօթի կարմիրով ներկելու երեսները: Սակայն հաւաքածուն կազմուել կը կարծէ թէ բոլոր գրութիւնները իրեն ի նպաստ է որ կ'արտայայտուին: Շատ հաւանական է որ այդ ծան-ծաղ մտածումէն թեկադրուած, ձեռնարկած է այս հատորի պատ-

բաստութեան, իր ձեռքին մէջ ունենալու նոր *droit canon* մը, ի նըպաստ իրեն:

Այսպէս ամէնէն ծիծաղելիմ *դանազաններու նամակներէն հատուածներ* բաժինն է, ուր առանց ստորագրութեան մէջբերուած են շատ մը ցաւակցական ու գնահատական նամակներէ իրր թէ հատուածներ, ապացուցելու համար Շնորհիք Պատրիարքի անմեղութիւնը եւ ուրիշներու մեղապարտութիւնը: Ինքնադարացման այս նոր ձեւը՝ իրապէս ինքնատիպ է եւ ամբողջովին անծանօթ թէ՛ օտար եւ թէ հայ գրականութեան: Միայն կը զարմանալիք թէ այս գեղեցիկ գաղափարը յղացած եւ գործադրած պահուն՝ Նորին Ամենապատուութիւնը ինչպէ՞ս չէ անդրադարձած թէ այս ձեւով կարելի է հատարներ լեցնել, առանց վաւերական բան մը ըսել կարենալու: Չանդրադարձա՞ւ նոյնպէս թէ խելամուտ ընթերցող մը, դիրութեամբ պիտի կրնար մակարերել որ բոլոր նամակները արտադրութիւններ են միակ գրչի մը՝ որ այդ գեղծարարութեան գաղափարն է յղացեր ու գործադրեր: Ինչպէս կը տեսնէ՞ք կարելի չէ ուտել հացը՝ որ աղ ու համ չունի եւ հաւատալ լացին՝ որ օր ու ժամ չունի:

Այս առիթով նպատակ չունինք Շնորհիք Պատրիարքի եւ մուրէն Սրբազանի իրենք իրենց մասին ունեցած վստահութիւնը խախտելու, առկա մեր ուժերէն վեր է: Տարիներէ ի վեր սուտի եւ կեղծիքի կոշկոռը այնքա՞ն թանձրացած է իրենց հոգիներուն շուրջ, որ արդի գիտութեան միջոցներով իսկ կարելի չէ այդ դրսեւոր խորտակել: Նպատակս գրախօսել էր միայն իր հաւաքածուն, ինչպէս նաեւ ըսելու համար թէ հոն քովքովի բերուածները իրենց խժալուր կանչուողութեամբ, հաւաքածուն կազմողի հաշուոյն չէ որ կ'երգեն:

Հաւաքածոյի վերջաւորութեան, չկրցինք աչքէ վրիպեցնել Նորին Ս. Օծուքեան մխիթարական նամակը, ուր Շնորհիք Պատրիարքը եւ ծերունագարդ Սուրեն Արքեպիսկոպոսը անկասկածելի եւ մաքուր կը յայտարարեն: Վեհափառի այս արդարացուցիչ գրութենէն յետոյ, պէտք կ'ա՞ր այլեւ այս անմաստ հաւաքածոյի պատրաստութեան: Մեր եկեղեցւոյ գերագոյն պետը *այս անգամ* եւս գիրենք անմեղ կը յայտարարէր, հետեւաբար Շնորհիք Պատրիարքը եւ իր ամբողջ կեանքը գողութեամբ անցուցած Սուրեն Արքեպիսկոպոսը, արդարացած ու մխիթարուած, կրնան սաղմոսներգել. «Յօգեա՛ր յիս մշտկաւ եւ սուրբ եղէց, լուս՝ եւ բան գծին սպիտակ եղէց»:

Իսկ Վեհափառի նամակի իր պատասխանին մէջ. Շնորհիք Պատրիարքը, առանց քաշուելու կը յանդգնի ըսել թէ ներդաւմիտ է եղեր մեր նկատմամբ, ի սէր խաղաղութեան հանդուրժելու մեր պատրիարքութիւնը: Երջանիկ ստութիւն եւ քաղցր մխիթարանք բոլոր անոնց՝ որոնց համար սաւտն ու նշմարտութիւնը համարժէք են այլեւս: Այս դժբախտ ուշակորոյսը կ'երելի թէ մոռցեր է իր գրածները, ինչպէս նաեւ իր եւ իրեններու դաւերը, որոնք պատճառ պիտի ըլլային ճախ երուսաղէմի ողբերգութեան, յետոյ անոր երկարածուսմին: «Կեղտոտ մատով ուրիշին սխալը ցոյց չի տրուիր», կ'ըսէ Շէյխփիք:

Յ. Գ. Շնորհիք Պատրիարք եւ քանի մը վայրերան յօդուածագիրները մեզ կ'ամբաստանեն թէ կ'անտեսենք հանրային կարծիքը եւ ազգին կամքը: Նախանձախնդրութեամբ փոխուող համրային կարծիքի այս տեսարանները, չեն անդրադառնար որ մենք այսօր հազիւ թէ հանրութիւն ենք, մարմնական եւ հոգեկան մեր բաժանումներով, եւ անկարող հանրային կարծիք մը ունենալու շնորհէն ու բարիքէն: Խմբագրի մը կամ յօդուածագրի մը, շատ անգամ թերխառն եւ դիտումնաւոր արտայայտութիւնը հանրային կարծիք չէ եւ չի կրնար ըլլալ: Վանքը ազգին է, բայց ոչ խրժրակցութեան մը, ոչ կուսակցութեան մը, ոչ քաղաքի մը, ոչ չլրջանի մը: Վանքը ազգին է եւ Միաբանութիւնը աւանդառուն ազգային այս հաստատութեան, որ չի կրնար հանդիպողին, առտուն կանուխ ներկայացողին բանալ իր դռները: Ասոնք շատ հասկնալի եւ յստակ խօսքեր են: Այն օրը որ ազգը ըլլայ ի վիճակի ինքզինքն լիազուտօրէն ներկայացնող մարմին մը մէջտեղ բերելու եւ ատով ամբողջ ազգային քաղաքականութիւնը իր բոլոր երեսներով իր ծոցը կեդրոնացնելու, այն օրը ներուսաղէմի Պատրիարքութիւնը չի կրնար ինքզինքն քացառել ազգային միւս ժառանգութեանց նակատագրէն: Մինչեւ այդ օրուան իրականացումը, ներուսաղէմը կը մնայ այնպէս՝ ինչպէս որ է. տէրը ոչ միայն իր իրաւունքներուն, այլ նաեւ ունեցածին:

Միակ հեղինակութիւնը որ այսօր կրնայ ներկայացնել ազգըն ու եկեղեցին արտասահմանի մէջ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն է: Պատկառ կենալ Ս. Էջմիածնի գաղափարին, հլու հնազանդ իր Պետին, մեր բոլորիս պարտականութիւնն է: Բարոյական կազմակերպութիւնները միշտ ներսէն՝ իրենց հոգեկան էութեան խորքէն է որ կ'անին եւ կը քայքայուին, արտաքին ազդակներ քիչ անգամ կրնան թափանցել անոնց մէջ: Ս. Էջմիածինը ոնէլ տոնէն աւելի պէտք ունի սփիւռքի բովանդակ հայութեան հաւատարմութեան, եւ մենք ամէնքս ամէն ժամանակ աւելի այսօր հարկադրուած պէտք է զգանք կատարելու անոր հանդէպ մեր պարտականութիւնը: Նարին Ս. Օծութեան հրահանգները միայն մեզի համար նշանակութիւն ունին, եւ վկայ Աստուած եւ մեր անցեալը, անոնք միշտ ընդունուած եւ գործադրուած են մեր կողմէ իբրեւ Հրաման ի Տէառնէ:

Ե.